

Piotr Borek

Uniwersytet Pedagogiczny im. Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie

ORCID 0000-0003-3031-7722

**O nowym przekładzie *Pentezylei* Szymona Szymonowica
(Szymon Szymonowic, *Pentesilea* / *Pentezylea*,
przełożyła i komentarzem opatrzyła Elwira Buszewicz,
Wydawnictwo Neriton 2022, ss. 207,
ISBN: 978-83-67245-15-9)**

W dorobku Szymona Szymonowica, wybitnego poety schyłku renesansu¹, poczesne miejsce zajmują utwory łacińskie, które zdecydowały o określaniu go mianem polskiego Pindara. Za najważniejsze uznaje się te inspirowane Biblią – są to *Ioel propheta* (poemat dedykowany papieżowi Klemensowi VIII) i *Castus Ioseph* (tragedia o namiętności żony Putyfara względem starotestamentowego Józefa) oraz dziełka okolicznościowe o tematyce funeralnej, epitalamijnej i panegirycznej. Muza łacińska Szymonowica obejmuje ponadto nawiązującą do problematyki mitu trojańskiego tragedię *Pentesilea*.

Warto przypomnieć, iż cieszące się w okresie renesansu popularnością łacińskie dokonania twórcy *Sielanek* w późniejszych stuleciach zostały ocenione dość krytycznie przez filologów klasycznych. Dopiero stosunkowo niedawne badania Janiny Abramowskiej², Ewy Głębińskiej³ i Izabeli Bogumił⁴ pozwoliły na w miarę obiektywny osąd zapomnianych dokonań artystycznych spod znaku *latinitas* Szymonowica. W kręgu tych ostatnich badaczek lokuje się Elwira Buszewicz, która podjęła się niełatwego zadania przekładu *Pentezylei*, a ponadto, co równie ważne, wskazania kontekstów kulturowych, jakie trzeba uwzględnić w trakcie pogłębionej eksplikacji tragedii renesansowego poety.

1 Por. Z. Nowak, *Ostatni wielki poeta polskiego renesansu – Szymon Szymonowic*, [w:] *Pisarze staropolscy. Sylwetki*, red. S. Grzeszczuk, Warszawa 1997, t. 2, s. 430.

2 J. Abramowska, *Powtórzenia i wybory. Studia z tematyki i poetyki historycznej*, Poznań 1995 (rozdział: *O szesnastowiecznych koncepcjach tragizmu*).

3 E. J. Głębińska, *Szymon Szymonowic poeta Latinus*, Warszawa 2001.

4 I. Bogumił, *Adaptacje sceniczne czy dramaty? Antyczny epos jako źródło łacińskich tragedii i tragikomedii przełomu XVI i XVII wieku*, Gdańsk 2007; tejże, *Castus Ioseph Szymona Szymonowica jako przykład antykizującej tragedii o walce dobra ze złem*, [w:] S. Szymonowic, *Castus Ioseph / Niewinny Józef*, tłum. i oprac. I. Bogumił, Lublin 2019.

Drukowany po raz pierwszy w Zamościu (1618) utwór Szymona Szymonowica doczekał się tylko jednego pełnego tłumaczenia dokonanego przez Ksawerego Zubowskiego w roku 1778⁵. W późniejszym okresie fragmenty dziełka tłumaczyli: Korneli Heck, Andrzej Kruczyński oraz Izabela Bogumił. Najnowszy przekład E. Buszewicz posiada między innymi tę zaletę, że łączy w sobie zrozumiałe dla współczesnego czytelnika słownictwo z dążeniem do oddania poetyckiego kunsztu łacińskiego pierwowzoru. Jak zaznaczyła filolożka we wstępie do edycji: „Partie dialogowe oddano na ogół nierymowanym, regularnym jedenastozgłoskowcem ze średniówką po siódmej sylabie. Pieśni chóru oparto na zestrojach akcentowych, nie dążąc jednak do dokładnego odtworzenia brzmienia oryginalnego metrum i wprowadzając niekiedy rymy. Podobnie postępowano w miejscach, gdzie kwestie bohaterów przyjmują bardziej liryczną formę (np. fragmenty wypowiedzi rannych żołnierzy). Pieśń niewiast niosących szatę, w oryginale ujęta w dystychy elegijne, ma tu postać parzyście rymowanego trzynastozgłoskowca (7+6). Największym wyzwaniem translatorskim była piosenka mamki. Trudno mi powiedzieć, czy przekład podlega tu ściśle ustalonym zasadom – pewnych inspiracji dostarczała na pewno leksyka znanych kołęd i kołysanek” (s. 49). Należy stwierdzić, iż lektura tłumaczenia prowadzi do wniosku o znakomicie oddanej treści pierwowzoru przy zachowaniu jego walorów poetyckich oraz schematu tragedii.

Krytyczna edycja zabytku ukazała się jako tom piąty *Lubelskiej Biblioteki Staropolskiej. Series Nova*, co spowodowało, iż dzieło opatrzone zostało przez E. Buszewicz w komponenty wydania krytycznego. Dwujęzyczne wydanie o równoległym druku tekstu łacińskiego i polskiego, umożliwiające śledzenie tłumaczenia na bieżąco, poprzedzone zostało obszernym erudycyjnym wstępem. Jego autorka zarysowała stan badań nad *Pentezyleą*, wskazując na antecedencje tematu Amazonek w literackiej tradycji greckiej i rzymskiej. Sięgająca *Iliady* Homera tradycja walecznych niewiast cieszyła się w okresie starożytności sporą popularnością, co poświadczają licznie przywołane dziełka. Dla Szymonowica najważniejszy był jako tekst wzorcowy utwór *Posthomerica* autorstwa Kwintusa ze Smyrny (III lub IV w n.e.). W greckim poemacie wyeksponowany został wątek udziału Pentezylei w wojnie trojańskiej. Smyrneńczyk przedstawił Amazonkę jako bohaterkę kilku kluczowych wydarzeń: wydania uczty na jej cześć przez Priama, zaangażowania Pentezylei w walkę po stronie Trojańczyków, śmierci Amazonki z ręki Achillesa oraz jego zauroczenia piękną niezyską bohaterki, pokonania Tersytyesa przez Achillesa po wcześniejszym sporze oraz odprawienia pogrzebu wojowników. Co istotne, Szymonowicz opatrzył pierwowzór poetyckim streszczeniem każdej księgi, by czytelnik orientował się w jej zawartości.

Starając się odczytywać uniwersalne sensory dramatu Szymonowica, badaczka ewokuje nie tylko renarracje nadrzędnego fragmentu mitu trojańskiego w tradycji średniowiecznej oraz nowożytnej. Poza dowiedzeniem popularności tematu Pentezylei w kulturze europejskiej E. Buszewicz uświadamia współczesnemu odbiorcy, jak ważne było retoryzowanie tekstów dramatycznych osnutych na kanwie epickiej. W tym

5 Przedruk [w:] *Teatr polskiego renesansu*, oprac. J. Lewański, Warszawa 1988, s. 307–355.

kontekście wypada przypomnieć podobną postawę Jana Kochanowskiego, który w *Odprawie posłów greckich* za kanwę akcji dramatycznej przyjął inny fragment *Iliady* pomieszczony w trzeciej księdze eposu. Materia epicka stawała się niejako inspiracją do snucia poetyckich dywagacji na temat ludzkich wyborów i decyzji skutkujących tragicznymi wyborami. Dla tłumaczki dzieła Szymonowica ważkie są zarazem rozważania o męskości i kobiecości w *Pentezylei*. Okazuje się, że przypisywany poecie mizoginizm znajduje tylko częściowe potwierdzenie w tragedii⁶. Autorka wydania zwraca przy tym uwagę na znaczenie dedykowania utworu Tomaszowi Zamoyskiemu, który podówczas wkraczał jako młodzieniec w publiczną służbę⁷. Los głównej bohaterki można zatem rozpatrywać jako pewne egzemplum patriotycznego wyboru, czyli poświęcenia życia za ojczyznę.

Dalsze części wstępu do edycji zawierają rozważania o zawartości treściowej poszczególnych aktów i pieśni chóru, a ponadto lokują dramat Szymonowica na tle gatunku w okresie wczesnonowożytnym. E. Buszewicz podkreśla znaczenie tragizmu, budowanego w dziele zarówno w odnoszeniu się do wzorców antycznych, jak również moralitetowych dialogów i epickiego patosu, co całościowo wykracza poza utarte schematy tragedii greckiej. W takim podejściu humanisty do zagadnienia ważności racji dostrzec można pewną nowoczesność i postawę otwartą na eksperymentowanie z konwencją kreowania idei tragicznej.

Znakomite wydanie krytyczne *Pentezylei* Sz. Szymonowica zostało opatrzone komentarzem edytorskim, w obrębie którego zawarto wykaz cytowanych źródeł, charakterystykę podstawy edycji, zasad transkrypcji i aparat krytyczny.

Szczególnie cenne dla zrozumienia treści zabytku okazują się objaśnienia, w których badaczka zawarła szereg odniesień do wcześniejszej tradycji kulturowej i literackiej. Te partie edycji ujawniają zaplecze erudycyjne i filologiczne tłumaczki, która potrafiła zmierzyć się z trudną materią łacińskiego wzorca tekstowego. Jeśli do kompetencji filologicznych dołożyć umiejętność oddania kształtu artystycznego *Pentezylei*, to przyznać wypada, że Elwira Buszewicz przywróciła polskiemu renesansowi wartościowy zabytek. Wartościowy również w zakresie uniwersalnego tematu, a mianowicie odpowiedzialności za własne wybory i sprawowanie władzy, powiązanej zawsze z decyzyjnością.

Bibliografia

Abramowska J., *Powtórzenia i wybory. Studia z tematologii i poetyki historycznej*, Poznań 1995.

Bogumił I., *Adaptacje sceniczne czy dramaty? Antyczny epos jako źródło łacińskich tragedii i tragikomedii przełomu XVI i XVII wieku*, Gdańsk 2007.

6 Zagadnienie omawiane przez R. Rał-Niemeczek, *Rola kobiet w dramacie Penteseila Szymona Szymonowica*, „Meluzyna” 2019, t. 6, s. 53–76.

7 Por. A. Witusik, *Młodość Tomasza Zamoyskiego. O wychowaniu i karierze syna magnackiego w Polsce w pierwszej połowie XVII wieku*, Lublin 1977.

Bogumił I., *Castus Ioseph Szymona Szymonowica jako przykład antykizującej tragedii o walce dobra ze złem*, [w:] S. Szymonowic, *Castus Ioseph / Niewinny Józef*, tłum. i oprac. I. Bogumił, Lublin 2019.

Głębicka E. J., *Szymon Szymonowic poeta Latinus*, Warszawa 2001.

Nowak Z., *Ostatni wielki poeta polskiego renesansu – Szymon Szymonowic*, [w:] *Pisarze staropolscy. Sylwetki*, red. S. Grzeszczuk, Warszawa 1997, t. 2, s. 430.

Rał-Niemeczek R., *Rola kobiet w dramacie Pentesilea Szymona Szymonowica*, „Meluzyna” 2019, t. 6, s. 53–76.

Teatr polskiego renesansu, oprac. J. Lewański, Warszawa 1988, s. 307–355.

Witusik A., *Młodość Tomasza Zamoyskiego. O wychowaniu i karierze syna magnackiego w Polsce w pierwszej połowie XVII wieku*, Lublin 1977.

On the new translation of Szymon Szymonowic's *Pentezylea* (*Penthesileia*)

Abstract

In the oeuvre of Szymon Szymonowic, an outstanding Polish poet of the late Renaissance, Latin works occupy a prominent place, which led to him being called the Polish Pindar. One of his works is the tragedy *Penthesileia* that continues the themes of the Trojan myth. Printed for the first time in Zamość (1618), the work was not fully translated until 1778. Parts of the work were translated later. The latest translation by Elwira Buszewicz combines a vocabulary understandable to modern readers with a desire to reproduce the poetic artistry of the Latin original and a solid philological commentary. The bilingual edition with parallel printing of the Latin and Polish texts, which makes it possible to follow the translation continuously, was preceded by an extensive scholarly introduction. Its author outlined the state of research on *Penthesileia* and pointed out the antecedents of the theme of the Amazons in Greek, Roman, medieval, and modern literary traditions.

Keywords: Old Polish literature, modern Latin literature, drama, mythology.